

Mesures agràries

(ALDC, IV, 753.*Mesures agràries)

Els noms tradicionals de les mesures agràries, abans de la implantació del sistema mètric decimal, presenten un nombre important de variants, de les quals sols hem cartografiat les de major extensió o més significatives; les altres són analitzades en aquest comentari; per a les respectives –i variables– equivalències, veg. ALDC, IV, mapa 753.

Les motivacions semàntiques tenen el seu origen en: 1) una mesura d'àrids; 2) una mesura de longitud; 3) el temps cronològic de la feina agrícola; 4) la part d'una superfície, o 5) la feina feta amb els animals. 1) Entre les mesures d'àrids cal citar: *quart* 160, 166, 172, 173, 176 (*mig quart* 166, 173), *quarta* [f.] 63, 160, 178, 181, 186 (*tres quartes* 186), del llat. *QUARTU*, -a 'la quarta part', ha donat els der. *quartà* (*cortà* 107; *dos quartans* 48, *mig quartà* 48, 54, 55, *tres quartans* 54), *quartana* [f.] 85 (pron. [kualt'ana]: *quartana gran*, *mitja quartana*, *quart de quartana*); *quartal* 94, 99 (*quartal de sembradura* 87), amb el suf. -al (< llat. -ALE); dim. *quartó* (var. *tres quartons* 167, *cortó* 73, 75-82) i el seu der. occitanitzant *cartonada* 1; *quarter* 41 (*mig quarter* 41), amb el femení *quartera* (*cortera* 105, 107, 112; *mitja quartera* 20, 21, 24, 30, 34, 52, 54, 60, i els seus der. *quarterada*, *cortera* 73, 75-79, 81-82, *mitja quarterada* 73, 77, 80), i el der. dim. *quarteró* 26, tots ells a partir de 'mesura de grans' convertit en 'espai on es pot sembrar una d'aquestes mesures'. *Faneca* (var. *fanega* 87, 100, 126) prové de l'àr. andalusí *FANIQA* < àr. cl. *FANIQA* 'sac per a tragar terra', esdevingut 'mesura corresponent al contingut d'un sac' i 'espai que s'hi sembra', canvi realitzat a través de *faneca de sembradura* 115; der. *fanecada* 122, compost *mitja fanecada* 160-162, 167, 171-173, 178-181; observem el mateix canvi semàntic en *sac* 15, 16, 19, 22, 53, 86. *Mesura* deriva de *MENSURA*, der. de *MENSUS*, part. de *METIRI* 'amidar, mesurar', passat des de **mesura de sembradura* a 'unitat d'extensió agrària'; var. *mitja mesura* 14, *quart de mesura* 14, *tres mesures* 30, i els der. dim. *mesureta* 124, *mesuró* 20, 28, 34, 54, *museró* 22, 23, 39, per metàtesi, *meseró* 29, per assimilació. *Aminada* (var. *aiminada*, -ata 2, *mitja aminada* 1) és un der. de *amina* (*emina*, *esmina*), del llat. *HEMINA*, pres del gr. *EMINA* 'mig, meitat de sester o quartà' i que, per tant, tindria la forma ortogràfica *eminada*. *Cafis* 94 prové de l'àr. *QAFIZ* 'mesura d'àrids'. *Mujada* (s. xv) 61, 63, 64 (*mitja mujada* 61, 63) és un der. de *muig* (s. xiii), del llat. *MODIUS* 'mesura de capacitat', var. de *MODUS* 'mida'; *mundina* 63 podria ser una reducció de **mujadina*. *Doble* 99, 102, 108, 118 és una simplificació de *doble decalitro* 115, 118 o de *doble de sement* 108 (var. *sementer* 108). *Barcella* 71, 72, 145, 157, 163, 166, 169, 177 prové del llat. vg. **PARTICELLA* 'parcel·la, petita part'. *Almut* 99 és manlleu a l'àr. andalusí *ALMÚDD* (àr. cl. *MUDD*), congènere del cast. *almud* i port. *almude*; var. *umut* 72 (< *aumut*; veg. Veny, 2013 b), *armut* 166, per rotacisme de la *l* implosiva, *mig armut* 163, 166, 169, *metx armut* 157. *Cossa* 15, probable occitanisme, era una unitat de grans, com *picoti* 28, 29, 39, 50, 55 (dim. de *picot*, der. de *pic*, deverbale de *picar*, d'origen expressiu), potser relacionat amb un sentit de 'ració de gra per a l'aviram' (Sainéan, 1925). *Molinada* 85 (pron. [murin'ara]) és der. de *molinar* 'moldre'. *Carga de sembradura* 122 es referia inicialment a la càrrega de sement que pot portar una bística.

2) Una mesura inicialment de longitud esdevé mesura d'extensió: *cana* 25, 31, 35, 36, 86, 91, 121 (*cana quadrada* 43, *mitja cana* 35) deriva del llat. *CANNA*, sense palatalització de -NN- (com dial. *bana* 'banya'), però també *canya* 174; igual que *pam* 25, 43, 56, 135, 168 (< *palm* [s. xiii] < llat. *PALMUS*, der. de *PALMA* 'palmell de la mà'); *vara* 151 (< cast. < llat. *VARA* 'pal corbat'); *braça* 156, 161, 168, 174, 176, 178, del llat. *BRACCHIA*, pl. de *BRACHIUM* 'braç' i que originàriament significava 'els braços' (cf. it. *le braccia*): de contextos com "deu braça de X" → "deu brases de X". *Destre* (s. xiv) 74-76, 78, 79, 81, del baix llat. *DEXTRUM* 'mida de longitud'

perquè s'amidava amb la mà dreta. *Passa* 58, 70, 71, 83, 84, 106, 135 (*passa quadrada* 43), postverbal de *passar* o del llat. vg. **PASSA*, pl. neutre en -a. *Cep* 147, potser a partir de la renglera de ceps.

3) El temps cronològic que dura la feina de llaurar o sembrar ha generat mots com *jornal*, der. de *jorn* (< llat. *DIURNU*, primer amb valor d'adj. 'que esdevé durant el dia', després 'temps diürn, dia'; des de 'el que es treballa en un dia' ha passat a 'mesura agrària'); altres tipus de mesures: *mig jornal* 4, 114, 119, 120, 123, 136, 137, 142, 152, *quart de jornal* 119, 152, *tres jornals* 152; semblantment *dia de llaurar* 119, 133, 135, 153, 182, *una hora de llaurar* 139, *dos hores de llaurar* 152, *mig dia* (de) *llaurar* 160.

4) Mots que indiquen una certa superfície han esdevingut unitats de mesura. El cultisme *àrea*, del llat. *AREA* 'espai sense edificar', s'ha reduït a *ara* 5, 10, 11, a través de [l'arəə], o ha tancat la [e] en [i], *ària* 98; i semblantment, *hectàrea* 49, 107, 113, amb les var. *hectara* 5, 10 i *hectària* 67, 98. *Vessana* 'feixa de conreu' (s. xiii), der. de *VERSARE* 'girar els bous (a l'extrem del camp)', freqüentatiu de *VERTERE* 'girar' i que probablement significava 'tros de terreny llaurant, capgirant els terrossos'; var. *mitja vessana* 17, 32, *quart de vessana* 32; deuen tenir un origen semblant *tornai* 83, 84 i *tornallet* 125, der. de *tornar* 'girar (l'arada a l'extrem del camp que es llaura)' (< 'fer voltar' < 'tornejat', der. de *torn* < llat. *TORNU*). *Tafulla* (*mitja tafulla* 186), de l'àr. andalusí *TAHWILA* 'parcel·la; peça de terra'. Altres: *porca* 107, 111-114, 116, 117, 120 (veg. mapa 493), *tros* 96, *taula* 181, *sort* 187, *solar* 145, *pati* 67 (= 100 m²), *hort* 77, 80, *quadro* 150, probablement de "en quadro", indicant-ne el perímetre.

5) Els noms que rep un coble d'animals que treballen en la llaurada poden designar unitats de mesura agrària. *Junta* 83, 100, 125, 136 (*mitja junta* 125, *quart de junta* 125) és el part. de *júnnyer* (< llat. *IÜNGERE* 'ajuntar sota un jou [dos bous]'), com *junyida* 131, 134, 136, 138 ho és de *junyir*, per canvi de sufix; *jovada* 132, 134 (pron. [tʃoβ'a]) és der. de *jou* (< llat. *IÜGUM*).

Des d'una perspectiva geogràfica, notem la distribució de *jornal* i *quartera* pel cat. occ. i or.; de *faneca* i *tafulla*, noms d'origen àrab, pel val. central i mer.; de *vessana*, pel cat. sept. de transició; de *aminada*, pel ross.; i de *tornall*, per l'eiv., *quartà*, pel men., i *quarterada/quartó*, pel mall.

Són mots normatius *jornal* ("L'espai de terra que es pot llaurar en un dia", *DG_I*, 1932; "Mesura superficial agrària equivalent a l'extensió de terra que es pot treballar en un dia", *DIEC_I*, 1995); *quartera* ("Mesura agrària equivalent a mitja mujada", *DG_I*, 1932; *quartera de sembradura* "Mesura superficial agrària equivalent a l'extensió de terra que es pot sembrar amb 1 quartera de gra", *DIEC_I*, 1995); *quarterada* ("Mesura agrària equivalent a 71,03 àrees", *DG_I*, 1932; "Mesura superficial agrària pròpia de les Balears, equivalent a 71,03 àrees", *DIEC_I*, 1995); *vessana* ("Mesura agrària equivalent aproximadament a 21,87 àrees", *DG_I*, 1932; "Mesura superficial agrària i forestal, pròpia del Gironès, l'Empordà, la Garrotxa, el Ripollès, el Vallès Oriental i la Selva", *DIEC_I*, 1995); *destre* ("Mesura de longitud equivalent a 4 metres 22 centímetres", *DG_I*, 1932; "Mida agrària emprada a Mallorca equivalent a 4,214 metres", *DIEC_I*, 1995); *quartó* ("Mesura agrària equivalent a la quarta part d'una vessana", *DG_I*, 1932); *mujada* ("Tros de terra que poden llaurar un parell de bous en un dia, aproximadament quaranta-nou àrees", *DG_I*, 1932; "Mesura superficial agrària, pròpia de la zona de Barcelona, equivalent a 4.896,5 metres quadrats", *DIEC₂*, 2007); *àrea* ("Mesura de superfície equivalent a un decàmetre quadrat", *DG_I*, 1932; "Unitat mètrica de superfície equivalent a 100 metres quadrats", *DIEC₂*, 2007); *hectàrea*, *DG_I*, 1932; *jovada*, *DG_I*, 1932; *fanecada*, *DIEC_I*, 1995; *tafulla*, *DIEC_I*, 1995.